

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ, ОСОБИСТІ (ГРОМАДЯНСЬКІ) ПРАВА ТА СВОБОДИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Правознавство, 10 клас

Igor KOЛЯДА, доктор історичних наук, професор, професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова;

Igor ІЛЬНИЦЬКИЙ, викладач-методист ДВНЗ «Калуський політехнічний коледж», кандидат історичних наук, м. Калуш, Івано-Франківська обл.

Мета: сформувати в учнів уявлення про взаємозв'язок та взаємообумовленість прав і свобод особи та громадянина, також їхнє закріплення в Конституції України; з'ясувати рівень знань учнів змісту статей Конституції України; схарактеризувати та розкрити зміст особистих прав і свобод людини та громадянина; розвинути в учнів вміння користуватися нормативно-правовими актами, працювати з текстом Конституції України, вміння практичного використання знань про особисті права та свободи; виховувати активну громадянську позицію, прагнення відстоювати та захищати свої конституційні права.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Вид уроку: урок-пресконференція.

Навчально-методичне забезпечення:

Програма для середньої загальноосвітньої школи. Основи правознавства. 9-й клас. – К., «Перун», 2018.

Наровлянський О. Д. Правознавство : Підруч. для 10 кл. – К., 2018.

Конституція України і основи правознавства в школі : книга для вчителя / За ред. І. Б. Усенка. – К., 1999.

Коляда І., Булда А. Основи правознавства. 9 кл. : Методичний посібник для вчителів. – К., 2000.

Наровлянський О. Д. Основи правознавства : Методичний посібник. 10 кл. – К., 2008.

Конституція України. – К., 2006.

Підготовчий етап: оголошує тему, день, час проведення уроку-пресконференції, подає рекомендовану літературу для самостійного опрацювання, розподіляє ролі між учнями.

Учасники пресконференції: письменник Союзу письменників України, Міністр культури України, Представник адміністрації Президента України, Патріарх УПЦ Філарет, працівник ОВІРУ, правник, експерт із соціальних досліджень, експерт міграційної політики, судексперт, майор УВД Солом'янського району міста Києва, представник Співки адвокатів України, експерт європейського центру соціологічних досліджень, член Гельсінської Співки юристів, представник Конституційного Суду України (КСУ), представник департаменту соціальної політики, журна-

лісти телеканалу «1+1», газет «Голос України», «Сьогодні», «Телеміст», «Слово», «Дзеркало тижня», «День», «Факти», «День». Журналісти після закінчення конференції мають скласти конспект-стенограму.

Основний етап уроку-гри:

ХІД УРОКУ

Секретар пресконференції: Ще давні греки і римляни впорядкованому космосу (порядку) протиставляли руйнівний хаос, а законодавець давніх Афін Солон встановив закони, загальнообов'язкові для виконання і покликані регулювати права людини. Тож з античних часів прийшло усвідомлення необхідності тісного тандему закону і прав людини як взаємопов'язаних між собою компонентів. Визначний науковець Б. Юстаківський вважав, що основу міцного правопорядку складає свобода особи та її недоторканність. Тому сьогоднішня конференція буде присвячена темі **КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ, ОСОБИСТИМ (ГРОМАДЯНСЬКИМ) ПРАВАМ ТА СВОБОДАМ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ**.

Представник Конституційного Суду України (КСУ):

– Я представляю Конституційний Суд України, який має право офіційно тлумачити КУ, це його головний обов'язок. Він є колегальним органом, що належить до судової гілки влади, а також має певні законодавчі функції (офіційні коментарі законів і підзаконних актів). Складається із 18 осіб. 6 призначаються Президентом України, 6 – Верховною Радою України, 6 – обирають серед юристів.

Важлива ознака правової демократичної держави полягає в тому, що права людини в ній набувають самостійного юридичного значення, з ними мають співвідноситися всі закони у державі. Конституція є основний закон, їй підпорядковується вся діяльність держави, партій і окремих осіб. Іншими словами, у правовій державі права і свободи людини гарантуються та реально виконуються незалежно від того, які політичні сили є в ній панівними.

Журналіст газети «ФАКТИ»:

– Газета «Факти», яку я представляю, – одна із найпопулярніших щоденних газет. Тираж –

1,5 млн. Має політичну рубрику, ведеться доволі професійно, але суто в описовій формі.

У чому полягає зміст та цілі діяльності держави, що заснована на праві?

Представник Конституційного Суду України (КСУ):

– Забезпечення, реалізація та захист прав людини є основним завданням і сенсом існування правової держави. Головними правами людини, що забезпечують її життя, цінність її особи, свободу, недоторканність, особисту безпеку, правовий захист, є громадянські (особисті) права. Вони є невідчужуваними, тобто належать людині як члену громадянського суспільства, забезпечені законами і покликані захищати людину від сваволі держави та інших людей. Громадянські права не надаються, а лише охороняються та гарантуються державою.

Журналіст газети «Голос України»:

– Я представляю газету «Голос України» – фахово-політичне видання, яке вважається авторитетним джерелом інформації. Має бездоганну репутацію.

Які головні групи особистих чи громадянських прав на сьогодні виділяють юристи Гельсінської Спільки?

Член Гельсінської Спільки:

– Наша громадська організація виникла після конференції у 1975 році у м. Гельсінкі, де обговорювалися права людини. Після конференції в СРСР створювалися спільки гельсінкського зразка, провідна неурядова юридична громадська організація в Україні. Діяльність організацій такого спрямування забезпечила те, що в Конституції України юридично закріплені особисті (громадянські) права та свободи людини і громадянина. До особистих (громадянських) прав належать: право кожного на життя; на повагу до його гідності; на свободу та особисту недоторканність; на недоторканність житла; на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; на захист від втручання в особисте і сімейне життя; на свободу пересування, вільніший вибір місця проживання, право вільно залишати територію України; на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання.

Журналіст телеканалу «1+1»:

– Наш телевізійний канал «1+1» – популярний телеканал, важливий резонатор суспільної свідомості. Професійна команда політичних журналістів та аналітиків. Гнучке поєднання вишуканості стилю із тверезістю суджень.

Прошу вас, прокоментуйте статті Конституції України про право на життя, право людини і громадянина на честь і гідність.

Експерт із соціальних досліджень:

– Життя людини є найвищою цінністю, що належить їй від природи і на яку вона має право, невідчужуване, незалежне та природне. Ст. 27 Конституції України визначає: «Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави — захищати права людини». Але, звичайно, ви розумієте, що держава не може гарантувати особі повною мірою захист життя від хвороб, аварій, катастроф тощо. Мається на увазі захист від свавілля з боку держави та інших громадян — ніхто не може позбавляти людину життя, це є неприпустимим для держави, її органів, різних політичних сил. Закони мають обмежувати владу держави над особою. Кожен також має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Диктофонограма журналіста газети «День»:

– У структурі прав головною виступає фундаментальна якість людини – гідність: визнання за людиною цінності як істоти, яка наділена розумом, волею та почуттями незалежно від того, що ця істота про себе думає і як оцінюють її інші. Ця якість належить кожній людині від народження і є основою всіх прав, що покликані виявляти її та захищати. Всі права людини базуються на принципі рівної гідності всіх людей. Кожна людина має право на повагу своєї гідності з боку суспільства, в якому свобода та недоторканність особи є основою гідності людини. Це означає, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Журналіст газети «Дзеркало тижня»:

– Представляю фахове суспільно-політичне авторитетне видання, в якому ми пробуємо подавати аналіз та коментарі провідних політологів та соціологів щодо актуальних проблем сьогодення України.

Пане експерте Європейського центру соціологічних досліджень, прокоментуйте ваше ставлення щодо смертної кари у державах світу.

Експерт європейського центру соціологічних досліджень:

– Однією з форм порушення права людини на життя багатьма вважається і так зване «законне» позбавлення її життя. Понад 80 країн світу, в тому числі всі розвинені європейські держави, не застосовують смертної кари. Скасована смертна кара і в Україні. Існує багато аргументів проти збереження смертної кари. Насамперед, держава не має права відібрати у людини те, чого не давала – життя. Право на життя – це природне право, і держава не повинна позбавляти людину цього права. Якщо держава зберігає смертну кару, то вона робить сус-

пільство жорстокішим. По-друге, скасування смертної кари, як свідчить досвід, не сприяє збільшенню кількості тяжких злочинів. Так, у Великій Британії у 1965 р. смертну кару за вбивство було скасовано для експерименту; у найближчі 5 років після цього кількість злочинів не зросла. Тоді Парламент скасував смертну кару остаточно. По-третє, це загроза судової помилки, тобто загибелі невинуватих людей. Хоч би якими досконаліми були судові процедури, помилки неминучі. Наприклад, у США з 1900 р. до 1985 р. лише за офіційними даними було страчено 25 ні в чому невинуватих людей. Противники скасування смертної кари в основному посиляються на небезпеку зростання злочинності і на те, що справедливість вимагає, щоб першими «скасували» смертну кару «пани вбивці».

Журналіст Інтернет-видання «Українська правда»:

– Формат нашого видання дає змогу широко використовувати новітні інформаційні системи для швидкого реагування на події та відкриває унікальні можливості ознайомлення широкого загалу з ними. Пане представник департаменту соціальної політики, поділіться планами департаменту щодо впорядкування права на свободу та особисту недоторканність людини, права на недоторканність житла і таємницю листування.

Представник департаменту соціальної політики:

– Це право є однією з головних умов існування та розвитку людини, оскільки лише вільна людина може виявити себе як особистість. Його юридичний зміст зводиться до наступних принципів: недопустимість протиправного обмеження свободи громадян з боку держави та її органів; законодавче обмеження держави та її органів у можливостях незаконного позбавлення волі людини (арешту, тримання під вартою), обов'язок держави чітко визначити органи, які мають право позбавити людину волі, а також повноваження та функції цих органів; забезпечення особі судового захисту від незаконного обмеження або позбавлення волі.

Представник Спілки адвокатів України:

– Конституція України (ст. 29) гарантує: «Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом». Коли ж є законні підстави для затримання людини з метою запобігання злочинів чи його припинення, можливе застосування тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід протягом сімдесяти двох годин. Якщо за цей час особі не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою, вона повинна негайно бути звільнена. Право на свободу

та особисту недоторканність передбачає також, що кожному заарештованому або затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту або затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися допомогою захисника. Велика роль у забезпеченні права на свободу та особисту недоторканність належить судовому захисту. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Тримання особи під вартою до судового розгляду не може бути правилом, навпаки, утримання під вартою до суду повинно бути винятком.

Ведучий програми «Телеміст»:

– Формат нашої передачі передбачає організацію дискусій серед широкої аудиторії телеглядачів, тому наше питання до pana майора УВД. Як Ви вважаєте, які умови та чинники обумовлюють порушення права особи на недоторканність в Україні?

Майор Управління поліції Солом'янського району міста Києва:

– Свобода та недоторканність людини ґрунтуються на принципі презумпції невинуватості (під «презумпцією» в юриспруденції розуміють припущення, яке вважається істинним, доки не доведено протилежне). Зміст цього принципу полягає в тому, що «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» (ст. 62 Конституції України). Обвинувачений також не повинен доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Відповідні процесуальні гарантії прав і свобод людини закріплені в Кримінальному, Кримінально-процесуальному, Цивільному процесуальному кодексах та інших законодавчих актах України. Кожному також гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Журналіст газети «Сьогодні»:

– Розкрийте тлумачення судами загальної юрисдикції права на недоторканність житла.

Судексперт:

– Важливою гарантією захищеності особи є також право на недоторканність житла, що забезпечує свободу та захищеність особи. Конституція України визначає: «Кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду».

Але якщо у житлі трапилася пожежа під час Вашої відсутності? Конституція України в тій же

статті 30 встановлює винятки: «У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням житла людей чи майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку».

Судді КСУ:

– Крім того, кожній особі гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Це означає, що органи держави, посадові та службові особи не мають права на ознайомлення з приватною інформацією, що передається за допомогою засобів зв'язку, та на її розголошення. Держава гарантує недоторканність усіх видів кореспонденції громадян і телефонних розмов, які не повинні прослуховуватися. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Законодавство передбачає юридичну відповідальність за розголошення змісту приватної кореспонденції службовими особами та працівниками установ зв'язку, які, з огляду на свої службові обов'язки, знайомляться зі змістом телеграм, телефонних розмов тощо.

Журналіст газети «Факти»:

– Які є гарантії свободи пресування на території України?

Експерт міграційної політики:

– Гарантією свободи та захищеності людини в правовій державі є можливість вільно, без обмежень, пересуватися та на власний розсуд обирати місце проживання. Зміст цього права полягає в тому, що: громадянам держави гарантується свобода пересування за власним бажанням у межах своєї держави; іншим особам, що перебувають на території України на законних підставах, також гарантується свобода пересування; кожному гарантується вільний вибір місця проживання; кожному гарантується право вільно залишати територію України; громадянам України належить право в будь-який час повернутися в Україну.

Правник:

– Ці положення закріплені у ст. 33 Конституції України, але до кожного з них можливе застосування певних обмежень. Які це обмеження? По-перше, в кожній державі існують зони чи об'єкти, до яких доступ обмежений або заборонений законодавчими актами (місцевості, в яких проголошено надзвичайний стан; райони епідемії; контрольовані прикордонні райони тощо), а для іноземців та біженців вибір місця проживання може бути обмежений пунк-

тами проживання, що їм рекомендовані законодавством держави. По-друге, вільне залишення території України може бути обмежене у випадках, що передбачені законодавством в інтересах охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших людей.

Журналіст газети «Факти»:

– Правда, що в новому законодавстві спрощено можливості набуття громадянства України, в'їзд в Україну та виїзд за кордон?

Працівник Державної міграційної служби України:

– Кожна держава має законодавство, що регулює порядок в'їзду в державу чи виїзду за її межі. В Україні 21 січня 1994 р. прийнято Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України». Цей Закон регулює порядок здійснення права громадян України на виїзд з України і в'їзд в Україну, порядок оформлення документів для закордонних поїздок, визначає випадки тимчасового обмеження права громадян на виїзд з України і встановлює порядок вирішення спорів у цій сфері. Зокрема зазначається, що на громадян України, які звернулися з клопотанням про виїзд з України, поширюються усі положення чинного законодавства, вони користуються всіма правами і несуть встановлені законом обов'язки. За громадянами України зберігаються на її території майно, кошти, цінні папери та інші цінності, що належать їм за правом приватної власності. Будь-яке обмеження їх громадянських, політичних, соціальних, економічних та інших прав не допускається. Порядок в'їзду до іноземної держави регулюється законодавством відповідної держави. Громадянин України за жодних підстав не може бути обмежений у праві на в'їзд в Україну. Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 1995 р. № 1074 затверджено Правила в'їзду іноземців в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію.

Журналіст газети «Сьогодні»:

– Яким чином реалізується в Україні право на свободу віросповідання?

Представник релігійної громади:

– Право мати власні думки, погляди, ідеали, формувати уявлення про навколишній світ і його походження — одна з найважливіших духовних потреб людини. Це право також належить до числа невідчужуваних прав, оскільки людина відрізняється від інших живих істот тим, що від природи наділена розумом. Законодавче закріплення цього права, яке в літературі часто ще називають «свободою совісті», є великим досягненням людства. Поняття свободи світогляду та віросповідання охоплює можливість виявляти свої

думки, погляди та переконання, вільно сповідувати релігію, відправляти релігійні культи і обряди. Конституція України роз'яснює: «Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність» (ст. 35).

Представник Офісу Президента України:

– Держава визнає свободу віросповідання, і тому повинна бути відокремлена від церкви і не повинна втручатися в її справи, якщо мова не йде про порушення конституційних прав та свобод людини. Водночас церква не повинна брати на себе жодних державних функцій. Кожній людині гарантується свобода світогляду, внаслідок цього школа відокремлена від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Ніхто не може бути примушений визнавати нав'язану йому ідеологію. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Але існує можливість виникнення суперечностей законодавства з деякими положеннями релігії. Конституція України вирішує їх таким чином: «Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою».

Зміст принципу свободи совісті знайшов відбиття у спеціальному Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. Закон підтверджує, що ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду. Не допускається будь-який примус щодо визначення громадянином свого ставлення до релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, до навчання релігій. Закон гарантує нерозголошення таємниці сповіді. Ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних ними при сповіді вірян.

Журналіст Інтернет-видання «Українська правда»:

– Яким чином реалізується право на творчість, свободу слова, друку?

Міністр культури, молоді та спорту України:

– Сьогодні повноцінне життя людини немислиме без права вільно висловлювати свої думки, свої переконання, без доступу до інформації. Без свободи слова неможливе існування демократії. У Конституції України записано: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і пе-

реконань» (ст. 34). Свобода думки і слова — це можливість виражати власну думку, погляди та переконання в будь-якій формі, яка не заборонена законом, і таким чином впливати на суспільно-політичні процеси. Реалізація цього права має бути і забезпечена відсутністю цензури. Свобода слова має слугувати захисту суспільства від держави, виступати посередником між владою та народом.

Письменник Союзу письменників України:

– Крім того, свобода слова пов'язана з моральними цінностями, етичними нормами суспільства. Тому свобода думки і слова має обмеження, але лише такі, що записані в Конституції України, тобто в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ст. 34).

III. Підбиття підсумків уроку. Секретар пресконференції:

– Отже, особисті права та свободи людини і громадянина – це юридично закріплені можливості людини, пов'язані з задоволенням життєво необхідних матеріальних, духовних потреб та інтересів, які характеризують їхнє фізичне та біологічне існування. Проблема особистих прав людини і громадянина є надзвичайно широкою й охоплює найістотніші прояви людської особистості, їх потреби, інтереси. Надзвичайно велика кількість громадських організацій та державних установ функціонує задля реалізації цих потреб, зрештою, сама держава покликана забезпечувати дієвість механізму реалізації громадянських прав та свобод. Перераховані органи та організації можуть бути для вас, учні, орієнтирами, куди звертатися в разі порушення ваших особистих прав. Дякую членам конференції за плідну співпрацю.

IV. Домашнє завдання.

1. Скласти тематичну таблицю «Міжнародний пакт про громадянські та політичні права і Конституція України».

2. Використовуючи періодичні видання, підготувати матеріали про порушення та захист громадянських прав у сучасній Україні.

3. Ви – адвокат, підготуйте свій виступ на захист особистого права на честь та гідність людини:

а) яка хвора на СНІД;

б) яка приналежна до ЛГБТ-спільноти.

4. Ви – адвокат, що захищає філософа Сократа від присуду на смертну кару. Підготуйте свій виступ на захист права людини на життя.